

## Πληροφορίες

Ιερό της Ιτωνίας Αθηνάς

ΔΔ Φίλιας

Δήμος Σοφάδων

Π.Ε. Καρδίτσας

### Ώρες λειτουργίας

8:30π.μ. -15:00μ.μ.

(Ο χώρος είναι επισκέψιμος  
ύστερα από τηλεφωνική επικοινωνία)

### Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα :

«Ταξιδεύοντας με ένα βαγόνι σε ένα Ιερό  
Άλσος»

κατά την διάρκεια της σχολικής χρονιάς,  
ύστερα από συνεννόηση.

### Επικοινωνία :

Τηλ. 24410 61564

24410 79382

Fax : 24410 61565

Email: ldepka@culture.gr



### Επιμέλεια εντύπου

Μαρία Ι. Βαϊοπούλου

Αρχαιολόγος

ΔΔ' Ε.Π.Κ.Α.

Υπουργείο  
Πολιτισμού και Τουρισμού

ΔΔ' Εφορεία Προϊστορικών  
& Κλασικών Αρχαιοτήτων

Το Ιερό Της Ιτωνίας Αθηνάς  
στη Φίλια



## Προέλευση και Λατρεία της Ιτωνίας Αθηνάς στον Χρόνο

**Τ**α μυθολογικά κείμενα αναφέρουν την Ιτωνία σαν κόρη του Θεσσαλού ήρωα Ίωνα, γιό του Αμφικτύωνα και ανιψιού του Έλληνα. Το επίθετο «Ιτωνία» συνδέεται επίσης με το γεγονός ότι η λατρεία της διαδόθηκε από την θεσσαλική πόλη «Ιτωνος», η οποία ιδρύθηκε από τον Δευκαλίωνα, γιο του Προμηθέα, αναφέρεται δε ως η Τρίτη αρχαιότερη πόλη των Ελλήνων.

Η λατρεία της Ιτωνίας συνδέεται με δύο βασικά στοιχεία: το νερό και την βλάστηση. Σαν πάρεδρος της Ιτωνίας λατρευόταν ο Ποσειδώνας, ο οποίος σύμφωνα με τους θεσσαλικούς μύθους ήταν ο κυρίαρχος του Άδη και ο θεός των πηγών και των ποταμών. Σύμφωνα με το Αιγυπτιακό Βιβλίο των νεκρών, τα ορφικά, και την κλασσική ελληνική μυθολογία, το νερό και το δένδρο είναι συνδεδεμένα με τις χθόνιες θεότητες.

Τα γνωστά ιερά της Ιτωνίας είναι άλση, δίπλα σε ποτάμια. Το όνομα του ποταμού στις περισσότερες περιπτώσεις είναι Κουάριος ή Κουράλιος. Όνομα το οποίο πιθανόν να προέρχεται από την λέξη κουρά. Σύμφωνα με τον Karl Kerényi το άδυτο του ιερού ήταν στο ποτάμι. Η θεά λάμβανε σαν προσφορές τις τρίχες των αγοριών και των κοριτσιών που ξύριζαν το κεφάλι και πέταγαν τις τρίχες τους στο ποτάμι. Το ξύρισμα της μακριάς κόμης άνηκε στην έναρξη της ιεροτελεστίας της μύησης. Το ξυρισμένο κεφάλι δήλωνε τη θυσία. Η θυσία των μαλλιών εθεωρείτο μία από τις σημαντικότερες θυσίες, όπως πολύ καλά φαίνεται και από την 23<sup>η</sup> ωδή της “Ιλιάδας”, όπου ο Αχιλλέας απευθύνεται στον Σπερχειό ποταμό Ένα στοιχείο που συνδέει την Ιτωνία και με τις δύο ιδιότητές της εκείνη της χθόνιας θεότητας καθώς και εκείνη της προστάτιδας της βλάστησης είναι η Ιτιά. Δένδρο το οποίο φύεται δίπλα σε ποτάμια, όπου βρίσκουμε και τα περισσότερα ιερά της Ιτωνίας.

Μετά την XXVI Δυναστεία της Αιγύπτου στην αιγυπτιακή θρησκεία ο συνδυασμός διαφορετικών θεών σε μία σύνθετη θεότητα αποτελεί χαρακτηριστικό της αιγυπτιακής θρησκείας. Συνήθεια που εξαπλώθηκε και στις άλλες μεσογειακές χώρες, όπως και στην Ελλάδα. Η Ιτωνία αποκτά και πολεμικό χαρακτήρα και συγχωνεύεται με την Αθηνά σε μία θεότητα. Προσδίδεται στην Αθηνά το προσωνύμιο της Ιτωνίας με αποτέλεσμα να έχουμε την Αθηνά Ιτωνία, μία πολεμική θεά, την εικόνα της οποίας συναντάμε στον οπισθότυπο των νομισμάτων του κοινού των Θεσσαλών και των Βοιωτών.

Σύμφωνα με τον Στράβωνα η Ιτωνία Αθηνά παρίσταται στα λατρευτικά αγάλματα με τον Άδη/Δία : « *ς φασι, μυστικ να τ αν*». Η μυστική αιτία παρουσίαζε την Ιτωνία Αθηνά ως κόρη του υποχθόνιου βασιλιά ή ως σύζυγο του, δηλ ως υποχθόνια βασίλισσα. Μία λατρεία που κρατήθηκε από τους μυημένους και μετά την ίδρυση του δωδεκάθεου και την συγχώνευση της Ιτωνίας με την Αθηνά.

## Οι Ανασκαφές

Το 1923 ο Μ. Αρβανιτόπουλος διενήργησε ανασκαφικές έρευνες στην Άλο της Μαγνησίας με σκοπό την αποκάλυψη του Ομοσπονδιακού Ιερού της Ιτωνίας Αθηνάς. Απογοητευμένος από τα αποτελέσματα της έρευνας του αποφάσισε ότι οι έρευνες έπρεπε να επικεντρωθούν στην περιοχή των Σοφάδων και πιο συγκεκριμένα κοντά στον Πύργο Κιερίου. Το 1927 ο ίδιος αρχαιολόγος ανακαλύπτει, εντοιχισμένη στην



εκκλησία της Φίλιας, μια επιγραφή την οποία και δημοσιεύει. Η επιγραφή περιέχει ψήφισμα του Κοινού των Θεσσαλών με το

οποίο τιμώνται δικαστές από την Σάμο, τον Κολοφώντα και την Μαγνησία της Μικράς Ασίας. Μια δεύτερη επιγραφή η οποία εντοπίστηκε στο κοντινό χωριό Μαυραχάδες, καθώς και ο εντοπισμός ψηφιδωτού δαπέδου και λείψανα αταύτιστου οικοδομήματος σε μικρή απόσταση από την Φίλια επιβεβαίωσε τις υποθέσεις του Μ. Αρβανιτόπουλου και έστρεψε το ενδιαφέρον των ερευνητών προς αυτή την περιοχή.



Το 1960 κατά την διάρκεια άρωσης των αγρών με μηχανικό άροτρο ήρθαν στο φως πληθώρα χάλκινων ειδωλίων καθώς και αρχιτεκτονικά λείψανα. Σε συνέχεια αυτών των αποκαλύψεων το 1962 ο Δ.

Θεοχάρης άρχισε ανασκαφικές εργασίες στη θέση «Χαμάμια» της Φίλιας, τις οποίες συνέχισε ο Α. Λιάγκουρας το 1964, ο οποίος έφερε στο φως μυκηναϊκό στρώμα. Την



επόμενη χρονιά το 1965, ο Δ. Θεοχάρης, συνέχισε την ανασκαφή η οποία διήρκεσε μέχρι το 1967 και είχε αρκετές ενδείξεις ούτως ώστε να ταυτίσει τον χώρο με το Ομοσπονδιακό Ιερό της



Ιτωνίας Αθηνάς στο οποίο αναφέρεται ο Στράβωνας. Το 1980, οι καθηγήτριες του Α.Π.Θ. κα. Α. Πιλάλη και κα Α. Παπαευθυμίου, διενήργησαν



μικρής έκτασης ανασκαφική έρευνα στον χώρο όπου εντοπίστηκαν τα μυκηναϊκά αρχιτεκτονικά λείψανα. Το 1988 πραγματοποιήθηκε ανασκαφική έρευνα σε απόσταση 200μ ΝΑ από

τον χώρο που ανέσκαψε ο Δ. Θεοχάρης από τον αρχαιολόγο της ΙΓ' Ε.Π.Κ.Α. κ. Χαρ. Ιντζεσίλογλου.

## Τα ευρήματα και ο χρόνος

Τα παλαιότερα ευρήματα χρονολογούνται στην μυκηναϊκή περίοδο. Πρόκειται για ένα κτήριο τραπεζοειδούς σχήματος, διαστάσεων 4,85μ X 2,80-3,10 μ, το οποίο αποκαλύφθηκε σε βάθος 1,64μ η θεμελίωση του ήταν κατασκευασμένη από ποταμίσιες πέτρες ενώ η ανωδομή από ωμούς πλίνθους. Μεγάλος



αριθμός οστράκων αποκαλύφθηκε σε καθαρό στρώμα πάχους 0.30-0.50μ. Η κεραμική αυτή καθώς και τα ειδώλια που προήλθαν από αυτό το στρώμα χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙΒ. ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο. Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο ο Δ. Θεοχάρης επικέντρωσε την

έρευνα στον εντοπισμό του αποθέτη από τον οποίο

προέρχονταν τα μεταλλικά αντικείμενα τα οποία βρέθηκαν τα προηγούμενα

έτη από τους χωρικούς. Από τον αποθέτη ήρθε στο φως μεγάλος αριθμός χάλκινων αντικειμένων, όπως δακτύλιοι, περόνες, πόρπες, πτηνόσχημα και ζωόμορφα εξαρτήματα, δύο αγαλματίδια και τμήματα άλλων, σιδηρά όπλα και εξαρτήματα, ένα



διακοσμητικό ορειχάλκινο αγαλματίδιο καθώς και μεγάλος αριθμός ορειχάλκινων πορπών. Τα ευρήματα αυτά χρονολογήθηκαν από τον ανασκαφέα στους ύστερους γεωμετρικούς χρόνους και την αρχαϊκή περίοδο. Κατά την διάρκεια της ανασκαφικής έρευνας που διενήργησε ο κ. Χ. Ιντζεσίλογλου

ήρθε στο φως ένα στρώμα από γκριζο λιπαρό χόμα πάχους 0,30μ περίπου, πλούσιο σε ευρήματα που χρονολογούνται στο β' μισό του 8ου αι. και το α' μισό του 7ου αι. π.Χ. πρόκειται για



δεκάδες ψήφων όρμου από υαλόμαζα ποικίλων σχημάτων, πολλά κομμάτια χάλκινων πορπών και άλλα μικροαντικείμενα Τα αρχιτεκτονικά μέλη τα οποία βρίσκονται διάσπαρτα στον χώρο αποτελούν σαφείς ενδείξεις για την ύπαρξη ναού των αρχαϊκών χρόνων (τμήμα πήλινου γείσου), των κλασικών, ελληνιστικών και



ρωμαϊκών χρόνων. Αρχιτεκτονικά μέλη από πωρόλιθο τα οποία φέρουν κονίαμα το οποίο διατηρεί και την βαφή. Βρέθηκαν τεμάχια μαρμάρινων στρωτήρων και καλυπτήρων, κορινθιακών κιονόκρανων κλπ.

Η παρουσία της κεραμικής των γεωμετρικών, αρχαϊκών και κλασικών χρόνων επιβεβαιώνει την ύπαρξη του ιερού και κατά την διάρκεια αυτών των περιόδων. Ένα από τα σπουδαιότερα κεραμικά ευρήματα είναι όστρακο από το κέντρο ερυθρόμορφου κύλικα το οποίο πιθανόν χρονολογείται στο 490-480 π.Χ. το οποίο σώζει τμήμα ερωτικής παράστασης, το οποίο πιθανόν είναι έργο γνωστού αττικού αγγειογράφου. Σε απόσταση περίπου 300μ βόρεια, από την κυρίως ανασκαφή, αποκαλύφθηκαν λείψανα μεγάλου κτιρίου της



ρωμαϊκής περιόδου. (3ος αι. μ.Χ.) Ερευνήθηκαν μόνο δύο χώροι των οποίων τα δάπεδα κοσμούνται με ψηφιδωτά με γεωμετρικά θέματα και με μαρμάρινες πλάκες. Σε αγρό που βρίσκεται βορειοανατολικά του περιφραγμένου χώρου του πανθεσσαλικού ιερού της Ιτωνίας

Αθηνάς ο κ. Χ. Ιντζεσίλογλου έφερε στο φως έναν τοίχο με κατεύθυνση Β-Ν που σώθηκε στο ύψος ενός δόμου, τον οποίο αποκάλυψε σε μήκος 13μ. Αποτελείται από γωνιόλιθους ασβεστόλιθου και ψαμμόλιθου σε β' χρήση. Δυτικά του τοίχου αποκαλύφθηκαν πολύ μικρά τμήματα δύο κτιρίων ρωμαϊκών χρόνων, που απέχουν μεταξύ τους 8,25μ. Ανατολικά του τοίχου βρέθηκαν δύο παραλληλόγραμμοι κεραμικοί κλίβανοι. Ο μεγαλύτερος έχει διαστάσεις 2,60μ X 2,38μ. Ο δε μικρότερος 1,69μ X 1,24μ. Ο ανασκαφέας υποθέτει ότι πρόκειται για ενός αναλήμματος ή περιβόλου που οριοθετούσε από προς τα ανατολικά το χώρο του ιερού κατά την ρωμαϊκή περίοδο.

Στον κύριο τομέα της ανασκαφής αποκαλύφθηκε επίσης τρικλιτη Παλαιοχριστιανική Βασιλική η οποία φέρει νάρθηκα και αφίδα. Το συνολικό μήκος της είναι 24,20μ το δε πλάτος της είναι 14μ. Ελάχιστα λείψανα

Αθηνάς ο κ. Χ. Ιντζεσίλογλου έφερε στο φως έναν τοίχο με κατεύθυνση Β-Ν που σώθηκε στο ύψος ενός δόμου, τον οποίο αποκάλυψε σε μήκος 13μ. Αποτελείται από γωνιόλιθους ασβεστόλιθου και ψαμμόλιθου σε β' χρήση. Δυτικά του τοίχου αποκαλύφθηκαν πολύ μικρά τμήματα δύο κτιρίων ρωμαϊκών χρόνων, που απέχουν μεταξύ τους 8,25μ. Ανατολικά του τοίχου βρέθηκαν δύο παραλληλόγραμμοι κεραμικοί κλίβανοι. Ο μεγαλύτερος έχει διαστάσεις 2,60μ X 2,38μ. Ο δε μικρότερος 1,69μ X 1,24μ. Ο ανασκαφέας υποθέτει ότι πρόκειται για ενός αναλήμματος ή περιβόλου που οριοθετούσε από προς τα ανατολικά το χώρο του ιερού κατά την ρωμαϊκή περίοδο.

Στον κύριο τομέα της ανασκαφής αποκαλύφθηκε επίσης τρικλιτη Παλαιοχριστιανική Βασιλική η οποία φέρει νάρθηκα και αφίδα. Το συνολικό μήκος της είναι 24,20μ το δε πλάτος της είναι 14μ. Ελάχιστα λείψανα

Αθηνάς ο κ. Χ. Ιντζεσίλογλου έφερε στο φως έναν τοίχο με κατεύθυνση Β-Ν που σώθηκε στο ύψος ενός δόμου, τον οποίο αποκάλυψε σε μήκος 13μ. Αποτελείται από γωνιόλιθους ασβεστόλιθου και ψαμμόλιθου σε β' χρήση. Δυτικά του τοίχου αποκαλύφθηκαν πολύ μικρά τμήματα δύο κτιρίων ρωμαϊκών χρόνων, που απέχουν μεταξύ τους 8,25μ. Ανατολικά του τοίχου βρέθηκαν δύο παραλληλόγραμμοι κεραμικοί κλίβανοι. Ο μεγαλύτερος έχει διαστάσεις 2,60μ X 2,38μ. Ο δε μικρότερος 1,69μ X 1,24μ. Ο ανασκαφέας υποθέτει ότι πρόκειται για ενός αναλήμματος ή περιβόλου που οριοθετούσε από προς τα ανατολικά το χώρο του ιερού κατά την ρωμαϊκή περίοδο.

σώζονται από το ψηφιδωτό της δάπεδο. Τα αρχιτεκτονικά μέλη είναι σε δεύτερη χρήση από τον ελληνιστικό ναό.

## Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Γιαννόπουλος Ν. Ι.: Η Φθιωτική πόλις Ίτωνος BCH 16,1 1892, 473 κ.α. ; ΑΕ 1927/28, 119 κ.α. ; ΑΕ 1927/28,218 κ.α.

Θεοχάρης Δ. Ρ.: Α.Δ. 17 (1961/62)Β;179, 18(1963)Β; ;135-140, 19(1964); 244-249, 20(1965)Β ;311-313, 22(1967)Β; ;295-296

Hagg, R. 1968 ; 39-60

Robert L, Robert G, 1978

Ιντζεσίλογλου Χ.: Α.Δ. 43(1988)Β1, 256-257; Η Ιτωνία Αθηνά και το ομοσπονδιακό ιερό της στη Φίλια Καρδίτσας. Α.Ε.Θ.Σ.Ε. Βόλος 2003,478

Πιλάλη Α. & Παπαευθυμίου Α.: Ανθρωπολογικά 4 (1983); 49-67

Βαϊοπούλου Μ., Η λατρεία της Ιτωνίας Αθηνάς στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, μέσα από τα ιερά της, τα γραπτά κείμενα και τους μύθους «ΑΘΑΝΑΣΙΑ» Ρόδος 2009

BCH 88(1964) ;780, 89(1965);792, 91(1967);703, 92(1968);870-871, 94(1970); 1049;

Gazetteer (1979) J7 p.296

Demetrias I p. 178-179

Revue des études grecques XCI: 426, ar.250

Mycenaean Greece (J4); 173

